

DEDE KORKUT ÇAĞINDAN CUMHURİYET'İN 100. YILINA KÜLTÜREL DEĞİŞİM BAĞLAMINDA TÜRK KADINI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER I

Evaluations on Turkish Women in the Context of Cultural Change from the Age
of Dede Korkut to the 100th Anniversary of the Republic I

Cevdet AVCI*

Öz

Kültürel değişim, bütün toplumsal bilgi sistemlerini içine alır ve bu bilgi sistemlerinin üreticisi, taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak kadın-erkek paydaşlarını çok yönlü etkiler. Sosyo-ekonomik roller, statüler, toplumsal cinsiyet tasavvurları; bireysel ve toplumsal kimlik inşalarında bu etki negatif veya pozitif yönde görülür. Bu süreç her toplumda kendine özgü biçimde işlerken konunun evrensel boyutta kültürleri etkileyen birtakım ölçüleri de vardır. Nitekim kültürel değişim dinamikleri özellikle geçtiğimiz birkaç asır içerisinde gelişen küresel ölçekteki etkenlere dayanmaktadır. Endüstri devrimleri, kentleşme ve dijitalleşme bu etkenler arasında sıralanabilir. Yerel, ulusal ve evrensel kültürel değişim mekanizmalarının ortaya çıkardığı sonuçlar her sosyal bilim alanı gibi halkbiliminin de dikkatini çekmektedir. Halkbilimi söz konusu dinamiklere bağlı olarak halk kültüründeki değişimleri her yönüyle ele almaya çalışırken incelediği konulara bağlı olarak yeni kavram ve terimlerle söylem alanlarını genişletmektedir. Ayrıca yüzyılımızdaki kültürel değişimin etkilerini ve sonuçlarını anlayabilmek adına disiplinler arası okuma ve anlama çabaları, çağdaş halkbilimcilerin yol haritasını oluşturmaktadır. Bu bakış açısıyla makalenin konusunu kültürel değişim bağlamında Dede Korkut çağından bugüne uzanan çizgide Türk kadını teşkil etmektedir. Makalede kültürel değişimin sonuçlarını kadının toplumsal rolleri ve statüsü, sosyo-ekonomik konumu, politik temsili gibi problemler üzerinden okuma amaçlanmıştır. Makalede nitel araştırma yöntemlerinden olan kültür analizi kullanılmış olup veri toplama aracı olarak doküman analizinden yararlanılmıştır. Bu çerçevede elde edilen bulgulara dayanarak Türk kültürünün gelişim evreleri içerisinde kadının Dede Korkut çağından Cumhuriyet'in 100. yılına uzanan çizgide önemli değişimler yaşadığı görülmüştür. Toplumsal hayatta geri plana düşse de 21. yüzyıl Türkiye'sinde kadının hayatın her alanında varlık gösterdiği bunun da erkek egemen bir toplumda yer yer çatışmaya dönüştüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel değişim, Kentleşme, Dijitalleşme, Kadın, Cumhuriyet.

Abstract

Cultural change affects all social knowledge systems and has a varied impact on the individuals who produce, carry and transmit this knowledge, both male and female. This impact is felt in socio-economic roles, statuses, gender identity, and individual and social identity constructions, which can be either positive or negative. While this process operates in a unique way in each society, there are also some measures that affect cultures universally. In fact, cultural change dynamics stem from global-scale factors that have emerged over the past few centuries. Such factors include industrial revolutions, urbanisation and digitalisation. The effects of local, national, and universal cultural change mechanisms are of interest to folklore and all social sciences. Folklore seeks to address changes in folk culture, expanding discourse areas with new concepts and terms as subjects are examined. To comprehend the effects and consequences of cultural change in this century, contemporary folklorists follow an interdisciplinary approach, reflecting a roadmap for understanding. From point of view, this article focuses on

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, cavci@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0948-1659

Turkish women from the Dede Korkut era to present day, in the context of cultural change. The aim is to analyse the impact of cultural changes on women's social roles, status, socio-economic position, and political representation. The study used cultural analysis, a qualitative research method, and document analysis as the data collection tool. Based on research conducted within this framework, it can be deduced that women in Turkey have undergone substantial changes in cultural development from the Dede Korkut era to the 100th anniversary of the Republic. Although women have fallen into the background in social life, it has been determined that women are present in all areas of life in 21st century Turkey, and this sometimes turns into conflict in a male-dominated society.

Key words: Cultural change, Urbanisation, Digitalisation, Women, Republic.

Giriş: Kavramlar ve Temel Yaklaşımlar

İnsanın çevresiyle kurduğu bağlara dayalı bütün etkinlik alanlarını kapsayan kültür, değişen şartlara ve ortaya çıkan ihtiyaçlara göre zaman içerisinde gelişir. Bu sürecin izlerini arkeoloji, antropoloji, tarih ve etnoloji gibi alanlar uzak geçmişte ararken bir kısım sosyal bilim dalı ise kültürün yakın geçmişteki biçimlerini ve bugününü ele alır. Ayrıca uygulamalı halkbilimi ve uygulamalı sosyoloji gibi çeşitli alanlar, kültürel hayatın geleceğine yön verebilmek adına çalışmalar yürütür. Kültürel değişimi ortaya çıkartan dinamiklerin etki gücüne bağlı olarak değişimin hızı ve yönü de şekillenir. Sosyal bilimlere ise bu değişimin hızına ayak uydurmaya çalışarak kendi kavram, terim, söylem, araştırma yöntemi ve tekniklerini günceller. Yakın tarihe bakıldığında aşağı yukarı son yüz yıllık süreçte kültürel değişimin hızı, aynı zamanda ve mekânda çok farklı kültürel yapıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu da sosyal bilimlerin kendi içerisinde konu çeşitliliğini arttırmaktadır. Halkbilimi müstakil bir çalışma alanı olarak ortaya çıktığı günden bugüne söz konusu değişim süreçlerini yakından takip eden ve saha, konu, yöntem ve tekniklerini güncelleyen sosyal bilimlerin kavşak noktasında konumlanır. Bu çerçevede manzum-mensur halk edebiyatı tür odaklı çalışmalardan kent folkloru, uygulamalı halkbilimi ve dijital kültür konulu çalışmaları içine alan geniş yelpazeyi halkbiliminin çalışma repertuarı olarak sıralayabiliriz.

Akademik çalışma alanımız olan halkbiliminin bakış açısıyla kültürel değişim süreçlerinin yansımalarını, ele aldığımız konulara uygun olarak değerlendirmekteyiz. Bu bağlamda kent folkloru ve elektronik/dijital kültür odaklı yaptığımız çalışmalarda kültürel değişimle ilgili okumalar yaparken Türk kültürünün tarih öncesinden bugüne temel aktörü olan kadın konusunu farklı yönlerden daha önceki çalışmalarda ele aldık (bk. Avcı, 2020; 2023). Bu çalışmada yaptığımız yeni okumalar ışığında kültürel değişim dinamiklerine bağlı olarak kadının Türk kültüründeki değişen rol ve statüsü üzerine değerlendirmeler yaptık. Türk kültür ve medeniyet tarihi açısından bakıldığında İslam öncesi dönemden başlamak üzere değişim dinamiklerinin ekonomik üretim-tüketim biçimlerine, din ve coğrafya değişimlerine ve farklı medeniyet daireleriyle temaslara bağlı olarak şekillendiği görülür. Çalışmanın amacı bu kavram haritasına göre Türk kadınının toplumsal-kültürel dönüşümünü değerlendirmektir. Yukarıda sıralanan değişim süreçlerinin yansımalarını barındıran *Dede Korkut Kitabı*, Türk kültüründe kadının konumuna dair bilgi veren erken dönem metinlerini ihtiva etmektedir. Makalede Dede Korkut çağı olarak ifade ettiğimiz dönem hem bu metinlere birer veri olarak işaret etmekte hem de Türklerde coğrafya, din ve ekonomik üretim-tüketim biçimlerindeki değişimlerin bir arada olduğu tarihî devre atıf yapmaktadır. Zira Dede Korkut anlatılarının çeşitli yönlerden Türk kültüründe geçiş dönemi manzumeleri olduğu bilinen bir malumdur. Türklerde kadının kültürel özelliklerini ve toplumsal konumunu değişim süreçlerine bağlı olarak düşünürken İslam medeniyeti dairesine geçiş ile Anadolu ve çevresindeki siyasal oluşumların etkisi

makaledeki bir diğer nokta olarak belirlenmiştir. Özellikle Osmanlı toplum yapısında kadın erkek ilişkileri ile kadının tarım toplumu ve İslam’la birlikte yeniden şekillenen sosyal hayat içerisindeki yerini anlamak konunun önemli bir boyutunu teşkil etmektedir. Osmanlı yenileşme hareketleriyle başlayan ve Cumhuriyet Türkiye’inde devam eden Batı medeniyeti dairesine bir anlamda bütünleşme süreci ise Türk toplumunda kadının konumunu etkileyen önemli değişim dinamiklerinden birisi olmuştur. Bu süreçte Avrupa’da 18. yüzyıldan itibaren başlayan endüstri devrimlerinin ekonomik üretim-tüketim biçimlerini değiştirmesi sonucunda sanayileşme ve kentleşme süreçleri kadının iş gücü olarak hayatın daha geniş alanlarında yer almasını sağlamıştır. Geç de olsa Türkiye’de de benzer bir süreç yaşanmıştır. 20. yüzyılda kadın hakları, Batı’da ve Türkiye’de önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur. Yine bu süreçte devletlerin yönetim biçimlerinin değişmesi ve demokrasinin yaygınlaşması kadınların siyasal temsil açısından da konumunu etkilemiştir. Türkiye’de Cumhuriyet’in 100. yılına gelindiğinde ise Türk kadını okur-yazarlık ve iş hayatına katılım, siyasal ve hukuki haklar başta olmak üzere çok yönlü değişim süreçleri yaşanmıştır.

İnsanlığın varlık sebebi olan kadın konusu, evrensel-yerel ölçekte kültürel, ekonomik, politik, bedensel ve toplumsal cinsiyet yönünden daima güncelliğini korumaktadır. Farklı sosyal bilim alanları ve müstakil olarak da üniversitelerin kadın çalışmaları kürsüleri bu çerçevede çalışmalar yapmaktadır. Biz de bu makalede Türk kültüründe kadın meselesini destan devirlerinden dijital dünyaya gelen süreçte ele aldık. Bu kapsamda konuyla ilgili farklı bilim dallarının literatürünü gözden geçirdik. Makalede nitel araştırma yöntemlerinden olan kültür analizi ve veri toplama metodu olarak doküman analizi kullanılmıştır. Makalede öncelikle kültür tarihi bakımından kadın konusu kısaca ele alınmış; Dede Korkut çağından itibaren Türklerde kadınla ilgili bilgi verilmiştir. Daha sonra Batı medeniyet dairesine geçişin alt yapılarını oluşturan endüstri devrimlerine uyum süreci ile siyasal dönüşümler, kentleşme ve dijitalleşme gibi etkenlerin Türk toplumunda kadının konumuna yansımaları üzerinde durulmuş; makalenin sonuç kısmında yapılan tespitlerden hareketle değerlendirmeler ortaya koyulmuştur.

Üç Medeniyet Dairesinden Cumhuriyet’in 100. Yılına Türk Kadını

İnsan etkinliklerinin bütününe ifade eden kültürün toplumdan topluma değişen yapı ve içerikleri o toplumun kendine özgü şartlarına bağlı olarak gelişir. İbrahim Kafesoğlu’nun (2011: 25-30) kültür ve medeniyetin doğuş sebeplerini tarihsel bağlamda ortaya koyarken sıraladığı coğrafya, cemiyet ve insan unsuru millî kültürel yapıları şekillendirmiştir. Coğrafyanın getirmiş olduğu imkân ve zorluklar, toplumsal kurumların özellikleri ve insanın kendi fiziksel-ruhsal özellikleri kültür ve medeniyet üretimlerini sağlamıştır. Elbette geçmişten bugüne yaklaştıkça kültür-medeniyet unsurlarını şekillendiren pek çok dinamiğin toplumları etkisi altına aldığı görülür. Bugün kültür-medeniyet ilişkisini belirleyen dinamiklere coğrafya, cemiyet ve insan unsurunun yanı sıra ulaşım ve iletişim sistemleri de eklenebilir. Kültür ve medeniyet dairelerinin yukarıda sıralanan üç temel dinamiğe bağlı olarak kendi mecrasındaki gelişim süreçleri ulaşım ve iletişim sistemleriyle birlikte kültürler arası etkileşimin kolaylaşmasını sağlamıştır. Türk kültür ve medeniyet tarihine bakıldığında söz konusu değişim süreçlerinin Türk kültürünün temel değerlerinin şekillenmesinde de belirleyici olduğu görülür.

Bu değerler sisteminin ortaya çıkardığı kadın ve erkek kimliğinin zaman içerisinde değişip-dönüşerek yeni şartlara göre yapılandığı görülür.

Umay Günay, Türk kültürünün değer sistemlerini şekillendiren değişim-dönüşüm sürecini üç temel gelişim evresinde ele alır. Bize göre bu üç temel evre; Türk kadının toplumsal statüsünü, rolünü ve görevlerini belirleyen kültürel değişimlerin de temel motivasyonlarını oluşturur. Günay, cumhuriyet terkiğini ele aldığı yazısında Türk kültür ve medeniyetinin tarihî gelişimi içinde üç önemli basamaktan geçtiğini söyler. Bu basamaklar, “atlı- bozkır medeniyeti, yerleşik-Arap-Fars medeniyeti ve içinde bulunduğumuz Batı medeniyeti daireleri” (Günay, 1992: 2) şeklindedir. Günay’a göre cumhuriyetin ilanı ile Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçiş resmen uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarihsel ve kültürel serüven içerisinde kültürde süreklilik takip edilebilir bir çizgide devam edegelmiştir. Diğer taraftan “Türk kültürünün terki kabiliyetine” (bk. Ersoy, 2007) uygun olarak dinamik yapısı yeni zeminlerde kendini güncellemiştir. Kültür ve medeniyet daireleri arasındaki geçişlerde ihtiyacı olan unsurları yeniden üreterek gelen Türk kültürü Günay’ın da ifadesiyle “ihtiyaca cevap vermeyen bir takım unsurlar, kabuller, değerler, kurallar, anlamlar, sanat türlerinin bir bölümü bütünüyle terk edilirken bir bölümü özünü muhafaza ederek yeni şartlar altında yeni terkipler halinde” (Günay, 1992: 2) şekillenmiştir. Bunu daha somut bir şekilde ifade edecek olursak İslam öncesi dönemde bozkır kültürü çağındaki edebiyat-sanat eserleri başta olmak üzere ritüeller-törenler, inanç unsurları, giyim-kuşam, mimari ve diğer maddi kültür unsurlarıyla kadın-erkek ilişkileri ve toplumsal cinsiyet rolleri İslam dininin kabulüyle birlikte değişmeye başlamıştır. Burada şunu hemen ortaya koymak gerekir ki Türklerin İslam dinini kabulü yalnızca bir din değiştirme meselesi değil aynı zamanda yaşam biçiminin bütünü değişmeye başladığı bir zincirin halkalarını içerir. Geniş kitleler halinde göçler, bozkırlı konar-göçer hayattan yerleşik hayata geçiş, tarım kültürünün yaygınlaşması gibi pek çok unsur aynı tarihi zaman dilimi içerisinde olmuştur (bk. Ocak, 2016). Dolayısıyla söz konusu kültürel değişim süreçleri dinle birlikte başka etkenlerin de bir yansımasıdır. Benzer bir durum Günay’ın sınıflamasındaki üçüncü aşama olan Batı medeniyeti evresine geçişte de söz konusudur. Buradaki değişim başta üretim-tüketim biçimleri olmak üzere bütün sosyo-ekonomik ve kültürel hayatı kapsayacak şekilde olmuştur.

Türk kültür ve medeniyetinin birinci evresi olan İslam öncesi dönemdeki bozkır yaşam tarzı içerisinde Türklerde kadının toplumdaki konumunu belirleyen temel etkenin fiziki ve sosyal yaşam koşulları olduğu görülür. İslam öncesi dönemde Türklerde kadın algısı imajlar, semboller, söylemler ve diğer göstergelerle birlikte sözlü anlatım metinlerine sıklıkla yansımıştır. Bir açık mekân olarak genel anlamda bozkır hayatının toplumun bütün üyelerini aynı şekilde etkilemesi, toplumsal görev ve rollerin de dengeli bir şekilde dağılmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak kadına verilen değer ve konum da erkek karşısında dengeli bir noktada olmuştur. Türkçenin erken dönem yazılı metinleri içerisinde yer alan Orhun Yazıtları’nda sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel hayatla ilgili pek çok unsur kayıt altına alınmıştır. Orhun Yazıtları’nda kadın konusunda da hem doğrudan hem de dolaylı olarak sosyal, siyasal ve dini-mistik anlamların ve fikirlerin yer aldığı görülür. Behiye Köksel “Orhun Yazıtları’nda Kadın” (2011) başlıklı yazısında kadınla ilgili hususları kadının devlet yönetimindeki rolü, birden fazla hanımla evlenme, hatun için cenaze töreni, kadının din-

mitolojik kimliği, kadının aile içindeki rolü ve aile ilişkileri, evlenme töreni şeklinde sıralar. Köksel ayrıca şu tespitleri yapar:

Orhun Yazıtları'nda kadın, devlet yönetimindeki ve aile içindeki önemli konumuyla ve dinî-mitolojik bağlamda kutsî özelliğiyle dikkati çekmektedir. Orhun Yazıtları döneminde sosyal siyasî, ailevî konumuyla toplumda, yönetimde ve ailede söz sahibi ve önemli olan Türk kadınının daha sonraki yüzyıllarda, hem sosyal hayatta, hem siyasî hayatta kendini son derece olumsuz koşullar içinde bulduğunu görürüz. Eski Türk kültürü kahramanlık toplumdur, edebiyatı da bir destan edebiyatıdır, o dönemin atlı göçebe hayat şartlarına uygun bir yapıdadır. Yazıtlar, atlı-göçebe hayat şartlarının yaşandığı dönemlerin eseri olmakla birlikte burada ele alınan kadın, bilhassa devlet hayatı içindeki konumuyla ön plana çıkar. (2011: 340).

Orhun Yazıtları'na kadınla ilgili yansıyan göstergeler ve mesajlar, bozkır kültür çağı olarak ifade edilen atlı-göçebe dönemin şartlarını içermiştir. Söz konusu dönemde Türklerde kadının bozkır hayatı içerisindeki aile kurumunun işleyişinde temel belirleyici rolü olduğu görülür. Kafesoğlu, bu konuda bilgiler verdikten sonra bozkırda kağan eşleri olarak hatunların devlet yönetiminde söz sahibi olduğunu vurgular ve hatunluk hukukundan bahseder. Buna göre hatunlar arasında devlet başkanlığı, naiplik ve çeşitli idari görevlerde bulunanlar olmuş; ayrıca elçilerin karşılanmasında da yer almışlardır (1987: 58).

İslam öncesi dönemde kadının hayatın içerisinde her anlamda erkekle birlikte dengeli bir rol paylaşımında olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Bu durum yazılı metinlerin ve kaynakların yanı sıra sözlü metinlerde de ön plana çıkartılmıştır. Bozkır yaşam tarzının kadına biçtiği roller ve kadın üzerinden toplumsal bilince verdiği mesajlar özellikle Türk destanlarında belirgindir. Konuyla ilgili pek çok çalışma bulunmakla birlikte Ennur Bilecan'ın *İslamiyet Öncesi Türk Destanlarında Kadın Tipi* (2017) adlı yüksek lisans tez çalışmasındaki sosyal hayatta, ekonomik hayatta, siyasî ve idari hayatta, dini, ahlaki ve felsefî hayatta kadın tipi sınıflaması kadının hayatın her alanında destanlarda yer aldığını göstermektedir. İslam öncesi Türk kadınının iki temel özelliğinin annelik ve kahramanlık olduğu tespitini yapan Bilecan, destan devri hayat şartları ve kadının konumuyla ilgili şu hususları vurgular: “Göçebe hayatın tüm zor şartlarına uyum sağlayabilen kadın silah kullanır, at biner, savaflara katılır, devleti yönetir, elçileri kabul eder. Tüm bunların yanında güzelliği ve zarafeti, giyim kuşamı ile de çağdaşı tüm milletlerin dikkatini çekerdi. Akı, öngörüsü, cesareti, anlayışı, hoşgörüsü ile erkeğe yoldaş olurdu.” (2017: 151). Kadının İslam öncesi bozkırlı yaşam biçimi içerisinde toplumsal cinsiyet rolleri açısından erkeğe yakın bir profile sahip olması hayat şartlarının söz konusu niteliklere uygun insan özelliklerini zorunlu kılmasına bağlanabilir. Zorlu iklim koşulları başta olmak üzere bozkırdaki savaflar ve konar-göçer yaşam tarzı kahramanlık ruhuna dayalı bir alp tipini ortaya çıkarmıştır. Toplumun erkek üyeleri gibi kadınlar da alplığın gereklerini yerine getirecek eğitim, donanım ve dirayete sahip insanlar olmuşlardır.

Türk kadınının bozkır çağına dayanan alplık özellikleri her devirde değişip dönüşerek varlığını sürdürmüştür. Havva Selçuk, bu konuyu *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş* (2014) başlıklı çalışmasında bütüncül bir yaklaşımla ele almıştır. Eski Türklerden bu yana Türk kadınının kültür tarihinin yanı sıra devlet teşkilatları ve ordudaki rolleri de önemlidir. Selçuk'a göre Türk kadını destan metinlerinden 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar her süreçte alplık özelliğini göstererek var olmuştur. “Türk kadını, iyi bir anne, iyi bir eş, evi çekip çeviren,

çocuklarını yetiştiren, tarlada çalışan, hayvanlarını otlatan bunun yanı sıra iş başa düştüğünde eline silahını alıp vatanını, evlatlarını korumak için düşmanla savaşıacak kadar kahraman bir kadındır.” (2014: 213).

Türk kültür ve medeniyetinin bozkır kültürü çağından bir sonraki aşamaya geçişi uzun bir zaman dilimini kapsar. Yaşanılan coğrafya itibariyle bugünden bakıldığında uzak doğudaki toplumlarla temas halinde bulunan dil, kültür, inanç, edebiyat ve estetik etkileşimlerin olduğu bakır kültürü çağı; büyük oranda Türk kültürünün kendine özgü yapı ve içeriklerini inşa ettiği bir dönemdir. Bu dönemde Günay'ın da ifadesi ile “atlı-göçebe kültür ve medeniyetinin yaşandığı dönemin insanı ağır tabiat ve geçim şartlarına dayanmaya, kuvvetli, heybetli olmaya mecburdur.” (1989: 54). Toplum içerisinde kadının var oluş biçimi, İslam dininin kabulü ve aynı zamanda yeni yaşam tarzına geçiş süreci içerisinde ihtiyaçlara göre şekillenerek devam etmiştir. Türk kültür ve medeniyet tarihinde İslam öncesi dönemden İslami döneme, sözlü edebiyattan yazılı edebiyata, konar-göçer yaşam tarzından yerleşik yaşam biçimine ve göç edilen yeni coğrafyaya kadar pek çok konuda geçiş dönemi özelliği taşıyan; destan devrinin sonları olarak ifade edilen olaylar zincirinin anlatıldığı temel eser *Dede Korkut Kitabı*'dır. *Dede Korkut Kitabı* Türk kültür ve medeniyetinin Arap-Fars medeniyeti dairesine geçişi sürecinde hayatın hemen her alanıyla birlikte Türklerde kadın meselesi hakkında da bilgi veren temel kaynaklardan birisidir. *Dede Korkut Kitabı*'nda anlatılan olayların yaşandığı kronolojik zaman diliminden hikâyelerin yazıya geçirildiği 15. yüzyıla kadar geçen süreç, Türk kültür ve medeniyetinin önemli değişimleri yaşadığı dönemi içerir. Dolayısıyla eserlerde destan devrindeki Türk kadınının yapısal ve davranışsal özelliklerini bulmakla birlikte söz konusu değişim sürecinin yansımalarına bağlı olarak toplumsal rol ve kimlikleri değişen kadın tipolojisini de görmekteyiz. *Dede Korkut Kitabı* anlattığı olaylar zinciri, verdiği mesajlar, idealize ettiği insan tipolojileri bakımından geçmiş-şimdi ve gelecek arasında bir bağ kurmayı hedefleyen kolektif şuur altına yönelik bir eserdir. Kolektif atlı-göçebe yaşam biçimi içerisinde henüz çocukluk döneminden itibaren toplumun devamlılığı için belirli davranış kalıpları hem erkekten hem de kadından beklenmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri söz konusu mücadele zemini üzerinde şekillenmekte ve dağıılmaktadır. Bu çerçevede, *Dede Korkut Kitabı*'nın “Mukaddime” bölümünde “kızın” ve “oğlanın” rolleri doğrudan verilir. Kitaptaki hikâyelerde bu rollerin nasıl yerine getirileceği belirli olay örgüsü içerisinde aktarılır: “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofraya çekmez. Oğul atanın yetiridir, iki gözünün biridir. Devletlü oğul kopsa ocağınun közidir. Ata adını yorıtmayan hoyrad oğul ata bilinden inince inmeşe yiğ, ana rahmine düşünce toğmasa yiğ. Ata adın yorıdanda devletlü oğul yiğ” (Ergin, 2004: 74).

Dede Korkut Kitabı olaylar, durumlar, insan profili ve değerler manzumesi bakımından ideal bir dünya çizmektedir. Bu ideal dünya aslında topluma verilen yol gösterici örnek mesajlar içermektedir. Dolayısıyla hikâyelerde yer alan kadınlar da ona göre şekillenmiş ve idealize edilmiştir. *Dede Korkut Kitabı*'nda kadının bozkır yaşam biçiminde olduğu gibi hayatın içerisinde ya da başka bir ifadeyle hayat şartlarına göre şekillenmiş davranış kalıplarıyla yer aldığı görülür. Metin Ekici, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki kadın tiplerini “ideal eş ve anne tipi, ideal sevgili tipi, yardımcı tip” (2000: 123) olmak üzere ayırır. Ayrıca *Dede Korkut Kitabı*'nda kadınla ilgili tasavvurlar konusunda başka bir çalışmada yaptığımız şu tespitleri de eklemek gerekir:

Hikâyelerde kadın ve erkek, katı kurallarla çevrelenmiş toplumsal cinsiyet rolleriyle görülür. Oğuz toplumunun ideal yaşam biçimini anlatan hikâyelerdeki kadın-erkek tipleri de toplumun devamlılığını sağlayacak ideal insanlardır. Dede Korkut Kitabı'nda kadınlar kahraman erkeği tamamlayıcı veya ona denk rollerle var olurlar. İdeal anne, eş ve sevgili olabilmek için göstermeleri gereken beceriler erkeklerde olduğu kadar üstündür. Toplum kadınlar için alplık, sadakat, fedakârlık rollerini biçer. Hikâyelerin çoğunda kadınlar belirgin olarak bu özelliklerle var olurken bir kısmında pasifleşmesi, hikâyelerin oluşum ve yazıya geçirildiği zaman farkıyla açıklanabilir. Hikâyelerin yazıya geçirildiği 15.-16. yüzyıl değerler dünyası, yerleşik kültür ve dinî bakış açısının daha hâkim olduğu bir dönemdir. Dede Korkut Kitabı'nda kadın, yüceltilmiş erkek kahramana denk görülür ve bu yüzden aynı becerilerinin gelişmesi için dışa dönük benzer eğitim haklarına sahiptir (Avcı, 2020: 132).

Türk kültür ve medeniyet tarihinin gelişim süreçlerinde kadınla ilgili kavramlar ve tanımlamalar yaşanan değişim süreçlerine bağlı olarak sözlü ve yazılı metinlere yansımıştır. Arap-Fars kültür dairesine geçiş ile birlikte ortaya çıkan yeni dünya tasavvuru ve yorumlamaları kadınla ilgili algıları da etkilemiştir. Bu değişim Türkçenin kendi içerisindeki gelişimine de yansıyor ilerlemiştir. Nitekim dil “çok çeşitli nedenlerle sürekli bir değişim hâlinindedir.” (Alibekiroğlu, 2022: 197). Bu bağlamda kadınla ilgili kavram ve tanımlamaların yer aldığı eserlerden birisi de *Dîvânü Lügâti't-Türk*'tür. Öznur Özdarıcı, *Dîvânü Lügâti't-Türk*'te kadın ve kadına ait unsurları, kadının sosyal konumuna göre taşıdığı isimler, evlilik kurumu ve kadın, kadın ve çocuk (hamilelik ve annelik, giyim-kuşam tarzı, takı ve süs unsurları bakımından kadın, mutfak kültürü ve kadın, uzuvları açısından kadın, gündelik hayat içerisinde kadının yaptığı işler, atasözlerinde kadın şeklinde sınıflandırmıştır. Özdarıcı'ya göre *Dîvânü Lügâti't-Türk*'te kadının uzuvlarına ilişkin sözlükte çok fazla kelimeye rastlanmaması ve kadının süs eşyaları ile ziynetlendirilip fizyolojik yönünün arka plana itilmesi totem inancına bağlı olarak bir nevi onu tabulaştırıp kutsallaştırma arzusunun bir ürünü şeklinde düşünülebilir. Gündelik hayat içerisinde de kadın, gayet aktif bir rol üstlenir. Onun bu etken hâlinin izlerini sözlükte geçen atasözlerinden takip etmek de mümkündür (2011: 155). Buna paralel olarak eski Türklerde kadınla ilgili İlhan Aksoy şu tespitleri yapar:

Türklerde bilinen tarihten beri kadın erkek ayrımı belirgin olmayan fakat fonksiyonelliğe dayanan bir ayrım olagelmıştır. Çünkü Türklerde kadın toplumun her katmanında kendine yer bulabilmiştir. O, eski Türklerde toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Aile ve devletin geleceği ile ilgili kararlara iştirak eder. Yaygın olan evlilik tek kadınla yapılan evliliştir. Eski Türklerde kadınlar ev işleri, çocuk bakımı gibi ev içi görevlerinin yanında binicilik ve savaşıklıkta da birer usta olarak yetiştirilmişlerdir (2017: 16).

Türklerin tarihsel anlamda İslam dinini kabulü ve Arap-Fars medeniyeti dairesine geçişi uzun bir süreci içermiştir. Bu dönem bir yanıyla Arap-Fars kültür dairesinden etkilenirken çalışmanın konusunu teşkil eden kadın meselesi açısından bakıldığında büyük oranda kendine özgü bir yapıda olmuştur. Genel anlamda Türklerin İslam'ı kabulü ve İslam dininin bütün müesseseleriyle topluma sirayet etmesi sosyal ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel süreçleri içerir (bk. Ocak, 2016; 2021). Türkler inanç anlamında İslam'ı kabul ederken kendi kültürel hafızalarını ve kültür kodlarına bir yanıyla muhafaza etmiştir. Türklerin İslam'ı kabul ediş süreci kadın konusu da içinde olmak üzere her yanı ile ele alınması gereken başka bir çalışmanın mevzusudur. Ancak şunu belirtmek gerekir ki özellikle kadın ve gündelik hayat konusunda

İslami dönem içerisindeki siyasi merkezlerin ve taşranın birbirinden farklı yapıları söz konusudur. Bu dönemde ortaya çıkan eğitim kurumları okuryazarlık Arap-Fars kültürünün ve sanatının doğrudan etkileri devlet merkezlerinde görülmüş; fakat özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki tarım toplumuna bağlı olan sosyal yapılarda kadın-erkek ilişkileri ve kadının toplumsal rolleri geçmiştekine benzer şekilde devam edegelmiştir. Aksoy'un verdiği bilgilere göre Selçuklular döneminde, "Kadınlar adına Medrese, Hastane ve Kütüphaneler yapılmaktadır. İran'ın Kirman şehrinde Kutlu Türkan Hastanesi (1271), Kayseri'de bugün adına Tıp Fakültesi kurulan Gevher Nesibe Şifahanesi (1206), Divrik'te Turan Melek Hatun Kütüphanesi (XIV. yy)" (2017: 16) gibi yapıların inşa edilmiş olması kadının kültür-sanat hayatında da yerini göstermektedir.

Bu dönemde Türklerin saray merkezlerinde de kadına itibar göstermesi yine geleneksel kültürel kodlardaki kadına verilen değerle ilgilidir. Toplumsal yapı içerisinde de kadın henüz geri plana itilmemiş bir anlamda eve kapatılmamıştır. Ancak bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve devlet sisteminin özellikle şehir merkezlerinde etkin bir şekilde varlık göstermesiyle birlikte bu durum değişmeye başlamıştır. Osmanlı Devlet sisteminde halifelik getirmiş olduğu yeni dinî-kültürel iklim toplumsal yapıya da sirayet etmiştir. Kadın ve erkeğin rolleri özel ve kamusal alanlar olarak şekillenmeye başlamıştır. Bu süreçte Emel Doğramaacı'ya göre; "Erkeğin dünyası kamusal, kadının dünyasıysa özeldi, mahremdi ve ailenin içinde idi. Eve kapatılıp çarşaf giymeye mahkûm edilen kadının, toplum hayatındaki rolü önemli ölçüde sınırlanmıştır." (1992: 444). Ancak bu durumun yukarıda ifade ettiğimiz gibi kent merkezlerini ve daha çok da İstanbul'u kapsadığını söylemek gerekir. Nitekim Osmanlı taşrasında Türklerin tarım ve hayvancılığa dayalı geleneksel yaşam biçiminde kadının gündelik hayattaki dışa dönük yapısı devam etmiştir. Ancak Osmanlı hukuk ve eğitim sistemi içerisinde kadının negatif konumuyla ilgili Doğramaacı şu bilgileri vermektedir:

Osmanlı döneminde, kadın, eğitim hizmetlerinden de yoksun bırakılmıştır. Ailede, erkeğin, hukuksal ve sosyal üstünlüğü kadını iyice güçsüzleştirmiştir. Böylece, poligami aileye girmiştir. Bunun sonucu olarak erkek, birden çok kadınla evlenebilme özgürlüğüne kavuşmuştur. Üstüne üstlük erkek, dilediği zaman tek taraflı bir irade ile eşini boşayabilme hakkını kendinde bulmuştur. Evlilik çağına gelmiş veya öyle düşünülmüş kız çocukları, erkek çocuklara nazaran, mirastan yarım pay alması hükmü getirilmiştir. Mahkemede kadın şahidin ifadesi, erkek şahidin ifadesinden değersiz kabul edilmiştir. Kadınlara ücretli çalışma hayatı kapalı tutulmuştur (1992: 444).

Bu tespitlerin yanı sıra şunu ifade etmek gerekir ki Osmanlı tarihinin bir bütün olarak ele alınıp bu süreçteki şer'i ve örfi hukuk kuralları, saray merkezli anlayışın yansımaları ve Osmanlı taşrasındaki sosyo-kültürel duruma bakılırken bütünsel bir tarih okuması yapılamaz. Çünkü özellikle Osmanlı'nın kuruluş dönemi ile son birkaç asırlık süreci içerisinde tek tip bir ekonomik üretim-tüketim biçiminden bahsedilemez. Dolayısıyla bunun sonucu olarak ortaya çıkacak tek tip bir toplum yapısından da söz etmek mümkün değildir. Yine bu noktada bir diğer husus da ulaşım ve iletişim sistemlerinin kültürel anlamda homojen bir toplum yapısı ortaya çıkartacak mahiyette olmayışıdır. Özetle, kadın konusunda yalnızca Osmanlı sarayı merkezini ve Osmanlı kent merkezlerindeki uygulamaları dikkate alarak genelleme yargılara varmanın sağlıklı sonuçlar vermeyeceği kanaatindeyiz. Nitekim Türk kültür kodları içerisinde yer alan kadın ve erkeğin sosyal hayat içerisinde bir arada olma eğlence-şenlik, yas ortamlarında bir arada bulunma gibi bir takım hususlar başta olmak üzere pek çok özelliğin bugün bile Anadolu'nun köylerinde tarihsel köklerinden kopmadan birer davranış kalıbı olarak sürdüğünü görmekteyiz. Bu çerçevede Osmanlı kent merkezlerindeki uygulamaların, bugünden

bakıldığında kadın hak ve özgürlüklerinin eksikliklerine yapılan eleştirilerin doğruluğunu belirterek, tarihi bağlam içerisinde düşünülmesi gerektiğini ifade edelim.

Türk kültür ve medeniyetinin eski dünyanın batı kanadındaki kültürel değişim süreçlerinde itici dinamiklerinden birisi Osmanlı yenileşme hareketleridir. Öncelikle Osmanlı askerî sistemi üzerinde başlayan yenileşme hareketleri daha sonra hayatın bütün alanlarını kapsayacak şekilde ilerlemiştir. Osmanlı Devleti'nin kendi bütünlüğünü muhafaza etmek adına ekonomik sosyal, siyasi, askerî ve kültürel alanındaki değişim-dönüşüm çabaları belli ölçüde başarılı olurken devletin varlığını sürdürmeye yetmemiştir (bk. Hayta ve Ünal, 2020). İngiltere'de başlayan ve bütün Avrupa'ya yayılan Sanayi Devrimi, Osmanlı ile Batı arasındaki ekonomik seviyenin hızla farklılaşmasına yol açmıştır. Bu ekonomik gelişmelerin ortaya çıkartmış olduğu teknolojik ilerlemeler ise yine Osmanlı'nın geri kaldığı alanlar içerisinde. Bütün bunların sonucu olarak Türk kültür ve medeniyeti içten içe tarihin her devrinde olduğu gibi kendini güncelleme yoluna gitmiş ve Cumhuriyet'i kuran kadrolarda görüldüğü üzere bu süreci yönetecek temsilcileri de yetiştirmeyi başarmıştır.

Osmanlı yenileşme hareketlerinin ekonomik hayat başta olmak üzere her alandaki gelişmelerin önünü açması kadının temel hak ve özgürlüklerini edinmesinde önemli etkileri olmuştur. Tanzimat'a gelinen süreçte Osmanlı yenileşme hareketleri kadınların ön plana çıkmaya başladığı bir ortamı yaratmıştır. Başka bir ifadeyle kadın hakları meselesi yenileşmenin bir ölçütü olarak Osmanlı'nın son döneminde belirginleşmiştir. Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da kadın konusunun hareketlenmeye başladığını ifade eden Doğramacı'nın ifadeleriyle “Bu kıpırdanmalar bazı aydınlardan gelmiş, özellikle, yazarların edebi eserlerinde çizilen kadın tiplerinde Osmanlı toplumunun kadın anlayışına bir başkaldırı gözlenmiştir. Halide Edib'in, yaşamı boyunca kadınların haklarının savunulması için verdiği çaba ve bu çabayı haklı gören aydınlardan katkıları ile kadınların eğitimi konusunda önemli adımlar atılmıştır” (1992: 444).

Bir noktayı daha ifade etmek gerekir ki Osmanlı toplum yapısı içerisinde tek tip bir kadın profilinden bahsetmek Osmanlı toplumunun gerçekliğini görmezden gelmek anlamına gelecektir. Ayrıca “mücadeleci bir birey olmak topluluk üyelerinin temel görevidir. Bu zorunluluk topluluğun erkek üyelerinin yanı sıra kadın üyelerinin de rollerini şekillendirmiştir.” (Şahiner, 2023: 172). Nitekim Osmanlı toplumu içerisinde Müslüman olmayan grupların kendine ait yaşam alanları, eğitim kurumları ve hukuk işleyişleri söz konusudur. Dolayısıyla gayrimüslim kadınların hak ve özgürlükleri ile kültür-sanat hayatı içerisindeki yerleri Müslüman Türk kadınlardan farklıdır. Osmanlı'da bir anlamda bu grupların haklarını Batı'nın talepleriyle korumak ve güncellemek için yapılan çalışmalar Türk kadınının da önünü açmıştır. Bu noktada Aksoy'un şu tespitlerini eklemek yerinde olacaktır:

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yapılanlar Cumhuriyet dönemin için çok önemli bir referans ve tecrübe olmuştur. Dolayısıyla kadın sorununu, tarihsel süreci ve sosyal yapıyı doğru okuyarak değerlendirmektedir. 1856 yılında kadınların köle ve cariye olarak alınıp satılması yasaklandığı halde bu durumun 1900'lü yıllara kadar devam ettiğini görüyoruz öyle ki Türk edebiyat tarihinin ilk romanı olarak bilinen ve Namık Kemal tarafından kaleme alınan “İntibah” romanı bu konuya ironik bir bakış açısı getirmektedir (2017: 18).

Günay'ın (1992) “Cumhuriyet terkibi” olarak ifade etmiş olduğu Osmanlı yenileşme hareketlerinden itibaren başlayan ve bu sürecin sonunda Türk kültürü ve medeniyetinin kendi kök değerleri ile Batılı imkân ve şartları birleştirme mücadelesi Türk kadınının yeni kimliğini resmî olarak elde etmesini sağlamıştır. Kültür-sanat hayatı başta olmak üzere eğitim, ekonomi, bürokrasi gibi her alanda kadının kendine bulmuş olduğu yer cumhuriyetin resmî politikalarının da bir sonucudur. Başta seçme ve seçilme hakkı olmak üzere kılık kıyafet meselesi ve diğer pek

çok konu erken Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren Türk kadının çağdaş dünyaya entegre olmasını sağlamıştır. Bu yasal düzenlemeler ve kabuller Türk kültür kodlarında var olan kadının konumunu resmî anlamda belirleme ile ilgilidir. Kültürel değerler bakımından Türk kadını Türk halk kültürü içerisinde her zaman konumunu muhafaza etmiştir. Leyla Kırkpınar'ın da ifadesiyle “Çağdaş Türk kadınının bugün toplum içinde ulaştığı olduğu siyasal, toplumsal ekonomik ve kültürel düzey, içinde yaşadığımız son yüzyılın eseridir. Son yüzyıl içinde yaşanan tarihsel olaylar ve tarihsel süreçte işlenen çağdaş kavramlar, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadın kimliğini yeniden tanımlayarak, onların özgürlük mücadelesinde yeni ufuklar açmıştır.” (2001: 1). Atatürk ilke ve inkılaplarının; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte resmî hayat içerisinde kadınsız toplum yapısından kadınlı toplum yapısına geçişte önemli rolü olmuştur. Diğer taraftan Türk kadınının tarihin erken dönemlerinden bu yana siyasal hayat içerisinde yer alması her ne kadar Osmanlı Dönemi'nde kısmen kesintiye de uğrasa süreklilik arz etmiştir. Eski Türklerden bu yana hemen her Türk devletinde kadınların siyasal yönetimde doğrudan veya dolaylı söz sahibi olduğunu söylemek mümkündür (bk. Terzi, 2012: 23).

Daha önce ifade ettiğimiz üzere her türlü eleştirel bakışı dikkate almakla birlikte kadının toplum içerisindeki yerinin ve konumunun kendi tarihsel bağlamında ele alınması gerektiğini belirtelim. Aksi takdirde bugünün değerler sistemi ve bakış açılarıyla anakronik bir şekilde kendimizi geçmiş yargılar bir noktada bulabiliriz. Bu bağlamda Nazlı Çivrilili'ye göre; “Tarihin her döneminde geleneksel, dinsel ideolojiler ve siyasal anlayışlar kadını içinde bulunduğu toplumdaki sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik konumunu etkilemiştir” (2005: 138). Burada not düşülmesi gereken bir diğer konu da kadın ve erkek arasındaki ilişkinin belirlenmesinde ve kadının sosyal hayat içerisindeki varlığının şekillenmesinde biyolojik özelliklerin getirmiş olduğu kendine özgü özelliklerdir. Kadının biyolojik kimliği toplumsal hayattaki rollerinin de önemli belirleyicilerinden birisidir. Nitekim Süleyman Fidan'a göre; “Bu kimliğin kadındaki olumlu ve olumsuz yönleri folklorik ürünlerde görülmektedir” (2018: 289). Söz konusu olumlu özellikler Türk halk kültürü içerisinde kadın merkezli uygulamalar, törenler, sözlü ve yazılı kültür ürünleri başta olmak üzere pek çok başlıkta ele alınabilecekken olumsuz boyutu halk bilimciler tarafından tartışılan konular arasındadır. Zehra Kaderli, kadın bedeninin hassasiyetleri karşısında erkek bedeninin folklorik tahakkümünü şu şekilde ortaya koymaktadır: “...folklorun davranış örüntüleri boyunca erkek beden morfolojisini ve eril söylemi önceleyen geleneksel ortak duyuşa dayalı dünya düzeninde kadını edilgen, kontrole tabi bir nesneye indirgemelerini mikro ölçekte folklorun belirgin bir problematiği olarak görmektedir” (2023: 48). Bu bahsi kapatmadan önce Türk kültür ve medeniyeti tarihi içerisinde kadına verilen değeri anlayabilmek için halk kültürü ürünlerine bakışın önemini vurgulayalım. *Türk Kadın Tarihine Giriş*'te Necati Gültepe, kadın tarihinin tespitinde halk kültürünün önemli bir kaynak olduğuna işaret eder. Ona göre: “Bu kaynak, kadının kimliğini bize bir fotoğraf netliği ile sunan mitoloji ve destanlardır. Gerçekten de insanın mensup olduğu millete göre, tarihi ve gerçek kimliği, milli mitoloji ve destanlarında kayıtlıdır” (2013: 10).

Türk kültürü ve medeniyetinin bozkır kültürü çağı, İslam dinini kabul ile birlikte Arap-Fars kültür dairesi ve Batı medeniyetine geçiş süreçleri içerisinde kadının toplumsal, siyasal, ekonomik hayattaki varlık biçimleri değişip dönüşerek bugüne gelmiştir. 20. yüzyıl bu süreç içerisinde önemli kırılma noktalarını içerir. Türk kadınının Batılı anlamda hak ve özgürlüklerini elde etmesi Türk kültüründe var olan kodlar ve değerlerin birleşmesiyle olmuştur. Osmanlı yenileşme hareketlerinden itibaren süregelen söz konusu kadın merkezli değişim-dönüşüm süreçlerinde cumhuriyetin sağlamış olduğu imkânlar Türk kadınına önemli alanlar açmıştır. 20. yüzyıl aynı zamanda sanayileşme, kentleşme ve dijitalleşme hareketlerinin yaygın olarak işlediği bir süreçtir. Bunların neticesi olarak ortaya çıkan kültür değişimleri kadınlarla ilgili ve kadının kendisiyle ilgili tasavvurların da şekillenmesini sağlamıştır. Yine başka çalışmaların

konusu olmakla birlikte özellikle medya araçları vasıtasıyla kültürel tekilleşme kadınıla ilgili algıların şekillenmesini de sağlamaktadır (bk. Avcı, 2023). Makalede kadın odaklı olarak ele alınmaya çalışılan “kültür değişimleri” (Güngör, 2011) yaklaşımı halk biliminin her boyutuyla ele almaya çalıştığı bir meseledir. Farklı disiplinlerin kavşağında bir bilim dalı olarak halk bilimi çalışmaları Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye’sinde kendi mecrasında akarken daima kadınıla ilgili kültürel yaratmaları da konu edinmiştir. Bu bağlamda Özkul Çobanoğlu’nun, çağdaş halkbilimi çalışmaları ile ilgili şu tespitleri ile konuyu tamamlamamız yerinde olacaktır: “...özellikle, kurumsal, kuramsal ve yöntemsel olarak son yirmi beş yılda gerek nitelik gerekse nicelik yönleriyle yakaladığı son derece yüksek bir ivmeyle Türk halkbilimi çalışmaları tam bir başarı öyküsüdür. Türk halkbilimi çalışmalarının bütüncül olarak geçtiğimiz yüzyılda (1923-2023) yaklaşık bir asır hatta daha fazla bir süre geç başladığımız bir alanda bilgi üretim tüketimi bakımlarından gerisinden geldiğimiz birçok ülkeyi yakalayıp geçtiğimizi rahatlıkla söyleyebiliriz” (2023: 75-76). Cumhuriyet’in 100. yılını tamamladığı şu süreç içerisinde sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel hayatta Türk kadınının kimlik inşası da yeni ihtiyaçlara göre değişip-dönüşerek şekillenmekte, bu dinamik süreç de halkbilimi çalışmalarının dikkatini bu alana yöneltmelerini sağlamaktadır.

Sonuç

Toplumun varlığını teşkil eden iki ana unsurdan birisi olan kadın, her yönüyle farklı bilimsel çalışmalara konu olmaktadır. Mitolojik devirlerden bu yana kadının toplumun devamlılığını sağlayan biyolojik ve kültürel temel etken oluşu, buradaki belirleyici unsurdur. Tarihin farklı dönemlerindeki ideolojik, dini, ekonomik ve kültürel bakış açıları kadınıla ilgili tasavvurların şekillenmesinde ve kadının toplum içerisindeki konumunun değişmesinde önemli rol oynamıştır. Kadın konusu ele alınırken tarihî ve kültürel sınırların çizilmesi önemli bir noktadır. Zira hem dünya tarihi açısından hem de toplumların kendine özgü gelişim süreçlerinde bütüncül bir kadın okumasını yapmak mümkün değildir. Tarım ve hayvancı toplum yapısı, endüstri devrimleri ile başlayan ve bugün dijitalleşme süreci ile devam eden üretim, ulaşım ve iletişim sistemlerindeki gelişmeler kadınıla ilgili kültürel değişimlerin dinamikleri olmuştur. Bu süreç elbette her toplumda farklı sebep-sonuç ilişkileri düzeninde gelişmektedir.

Makalede genel olarak Türk kültür ve medeniyet tarihi içerisinde Dede Korkut çağından Cumhuriyet’e uzanan çizgide ele alınan kadın meselesi Türk kültürünün kendine özgü gelişim evreleri bağlamında değerlendirilmiştir. Kültür ve medeniyetlerin şekillenmesinde belirleyici olan sosyal ve fiziki dış etkenlerle insan unsuru toplumdaki bireylerin profilini de şekillendirmiştir. Tarihi seyir içerisinde bozkır kültür çağındaki dışa dönük mücadeleci insan tipini Türk kadınının da temel özelliklerinden birisi olarak tespit edebiliriz. Sözlü ve yazılı metinlerde bunu destekleyecek konuyla ilgili pek çok örnek bulunmaktadır. İslam kültür evresine geçiş olarak ifade ettiğimiz ancak geri planında ekonomik üretim-tüketim biçiminin, coğrafya değişiminin ve farklı kültüre etkilerinin yaygın olarak ortaya çıktığı dönemde ise Türk kadını, belirli oranlarda toplum içerisinde geri plana çekilirken kültürel bağlamda önemini ve konumunu daima muhafaza etmiştir. Başka bir ifadeyle İslam kültür dairesinde tam anlamıyla mutaassıp bir Türk halk kültüründen söz edemeyeceğimiz için kadın, erkekle birlikte daha dar bir alanda da olsa toplumsal varlığını rahatlıkla sürdürebilmiştir.

Türk kültür ve medeniyet tarihi içerisinde Osmanlı yenileşme hareketleri ile başlayan süreçte ve sonrasında cumhuriyetin ilanı ile birlikte kadın hak ve özgürlüklerinin yasalarla kayıt altına alınması bize göre kültürel bağlamda var olan kadının konumunun resmiyet kazanması sürecidir. 20. ve 21. yüzyıldaki sanayileşme, kentleşme ve dijitalleşme kadınıla ilgili olumlu anlamda değişim ve dönüşüm süreçlerini de hızlandırmıştır. Cumhuriyet'in 100. yılına girerken Batı kültür endüstrileri ve emperyalizmi karşısında Türk kadınının inşa edici rolü Türk kültürünün temel direnç ve muhafaza alanlarından birisini teşkil etmektedir, kanaatindeyiz. Bu yapıcı tutum küreselleşme adı altında tek tipleşmeye giden dünyada Türk kültürünün geleceği adına umut vericidir.

Kaynakça

- AKSOY, İlhan (2017). "Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını", *Yasama Dergisi*, S. 32, s. 7-20.
- ALİBEKİROĞLU, Sertan (2022). "Feminizm Hareketlerinin Güncel Türk Dili Kullanımına Etkileri Üzerine Bir Deneme", *Asia Minor Studies*, C. 10, S. 2, s. 196-206.
- AVCI, Cevdet (2020). "Dede Korkut Kitabı'nda Toplumsal Cinsiyet Tipolojisi Üzerine Bir İnceleme", *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 22, s. 117-135.
- AVCI, Cevdet (2023). "Kadın Konulu Karikatürlerde Beden Estetiği: Mizahın Modernizm Eleştirisi Mi?", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, S. 22 (4), s. 1188-1202.
- BİLECAN, Ennur (2017). "İslamiyet öncesi Türk destanında kadın tipi". Yüksek Lisans Tezi. Bartın: Bartın Üniversitesi.
- ÇİVRİLİ, Nazlı (2005). "İnkıpların Türk kadını üzerine etkisi (1919-1937)". Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2023). "Cumhuriyetimizin Yüzüncü Yılında Türk Halk Bilimi Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirmesi", *Türk Dili Dergisi*, C. 72, S. 862, s. 41-77.
- DOĞRAMACI, Emel (1992). "Atatürk ve Kadın Hakları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, S. 24, s. 443-450.
- EKİCİ, Metin (2000). "Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri". *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*. Ankara: AKM Yayınları, s. 139-156.
- ERGİN, Muharrem (2004). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK Yayınları.
- ERSOY, Ruhi (2007). "Türk Kültürünün Terkip Kabiliyeti Üzerine Bir Deneme". *Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Sempozyumu*, Almatı-Kazakistan, 21-26 Mayıs 2007, s. 59-63.
- FİDAN, Süleyman (2018). "Kına Geleneği Bağlamında Oluşan Sözlü Şiir Ürünlerinin İşlevleri: Gaziantep Örneği." *Asia Minor Studies*, AGP Sempozyum Özel Sayısı, s. 275-293.
- GÜLTEPE, Necati (2013). *Türk Kadın Tarihine Giriş (Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÜNAY, Umay (1989). "Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili-I". *Türk Kültürü Araştırmaları*, s. 39-55.
- GÜNAY, Umay (1992). "Cumhuriyet Terkibi ve Barış Manço", *Millî Folklor*, S. 4, s. 2-3.
- GÜNGÖR, Erol (2011). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- HAYTA, Necdet ve Uğur Ünal, (2020). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (17. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*. Gazi Kitabevi: Ankara.
- KADERLİ, Zehra (2023). "Eleştirel Folkloristik Bağlamında Kadın Bedeninin Gerçek Yaşam Deneyimine Yönelik Performatif İmkânları", *Millî Folklor*, S. 137, s. 48-60.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1987). *Türk Bozkır Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- KAFESOĞLU, İbrahim (2011). *Türk Millî Kültürü*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- KIRKPINAR, Leyla (2001). *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- KÖKSEL, Behiye (2011). "Orhon Yazıtları'nda Kadın", *Humanities Sciences*, S. 6 (2), s. 331-341.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2021). *Türkler, Türkiye ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2016). *Türk Süfliliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZDARICI, Öznur (2011). "Dîvânü Lûgat-İt-Türk'te Kadın ve Kadına İlişkin Unsurlar", *Sosyal Bilimler*, C 1, S 1, s. 127-156.
- SELÇUK, Havva (2014). *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- ŞAHİNER, Ahmet Emin (2023). "Türk Kültüründe Silah ve Hegemonik Erkeklik Sembolü Olarak Silahın Kullanımı", *Asia Minor Studies*, C.11 S.2, s.162-174.

TERZİ, Ayşe (2012). “Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C. 1, S. 1, s. 17-24.

Çalışmanın yazarı “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvuru olan herhangi bir kişi bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: ---

Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author of the study declared the following points within the framework of the “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgments: There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.

Author’s Note: ---

Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.